

Herinneringen aan mijn oorlogsjaren in Lochem

Gerrit Ligterink

In deze bijdrage haalt Gerrit Ligterink, gemeenteambtenaar in Lochem, herinneringen op aan de Tweede Wereldoorlog.

Gerrit Ligterink, foto uit midden jaren 50.

Op 26 juni 1941 ben ik in dienst getreden bij de gemeente Lochem. Hoe kwam ik daar verzeild? Collega Hulshof uit Borculo stuurde mij destijds de advertentie uit de Lochemse courant waar voor de afdeling Sociale zaken in Lochem een ambtenaar werd gevraagd, die zelfstandig deze werkzaamheden kon verrichten. Met mijn slechts één jaar ervaring in Zelhem heb ik toch maar gesolliciteerd en ben ik zowaar aangenomen. De huidige ambtenaar, de heer Lina, kon mij nog een week wegwijzen maken en daarna stond ik er alleen voor. Voor het typewerk had ik voor halve dagen de hulp van een gehandicapt meisje, Jannie Roessink. Zij had namelijk maar een arm tot haar beschikking.

Op de dag van mijn komst moest ik kennis maken met de toen nog in functie zijnde burgemeester, de heer van Lutternvelt. Hij heette mij welkom en zei mij dat mijn voorganger het niet al te best kon vinden met de zogenaamde steuntrekkers en dat de ruiten van zijn woning het soms moesten ontgelden. Daar kon ik het mee doen voor die ene dag.

Behalve de sociale dienst was ik ook belast met de administratie van het gemeentelijk burgerlijk armbestuur, genaamd de Provisorie. De wethouder voor sociale zaken was tevens provisor van het burgerlijke armbestuur. De maandagmorgen was de dag van uitbetalen van de zogenaamde steun. Zou dat zaterdag gebeuren, dan zou volgens de wethouder te veel geld opgaan aan drank en dan zat moeder de vrouw de hele week in geldnood. Waar ben ik toch aan begonnen, zo was mijn eerste gedachte. Het benodigde geld voor die maandag moest ik van de bank halen en om negen uur kreeg ik de eerste klanten, bijna

allemaal tegelijk. Zij hadden namelijk al lang gehoord van mijn controleur dat er een nieuwe ambtenaar kwam. Voordat de klanten een voor een binnen konden komen op mijn kantoor ging ik naar de gang van het schoolgebouw waar de wachtruimte was ingericht. Daar maakte ik mijn naam bekend en waar ik tot mijn trouwdag in pension was. Ook de omzetting van negen naar tien uur op maandagochtend was geen enkel bezwaar omdat ik hen vertelde dat ik het weekend doorbracht bij mijn ouders in de Slangenburg bij Doetinchem en op maandag morgen ongeveer 30 km. fietsende naar Lochem moest afleggen. Of dit begin verhelderend heeft gewerkt op mijn klanten weet ik niet. Ik heb ze allemaal leren waarderen als gewone mensen. De hoogte van het uit te keren bedrag werd door de wethouder vastgesteld. Veel wijzigingen deden zich niet voor. Een bijverdienste van twee gulden per week werd toegestaan. Van het meerdere bedrag werd de helft gekort op de vergoeding. Aan de hand van de ingeleverde inkomstenbriefjes van de vorige week kon dan het nieuwe bedrag worden berekend. Hoewel ik in deze betrekking geen moeilijkheden heb ondervonden was ik toch blij met mijn overplaatsing naar de afdeling bevolking en burgerlijke stand. Voor mijn definitieve overplaatsing werd ik door de gemeentesecretaris gevraagd of ik voor halve dagen assistentie zou willen verlenen op genoemde afdeling, daar de werkzaamheden op de afdeling sociale zaken steeds minder werden. Gezien de geaardheid van mijn voorganger was ik daar niet blij mee, niet wetende dat hij na een week al zou worden ontslagen. Gelukkig had de secretaris begrip voor mijn aanvankelijke bedenkingen.

Op cursus in Deventer

Na een week inwerktijd stond ik weer voor een nieuwe opgave. Gelukkig had ik voor de afdeling bevolking hulp van een typiste. Voor de registratie van de burgerlijke stand had ik al een gedeeltelijke opleiding gehad op een cursus in Deventer. De volledige cursus 'gemeente-administratie' werd gegeven op het stadhuis in Deventer door de gemeentesecretaris en een ambtenaar van de afdeling algemene zaken en wel eenmaal per week op woensdagavond van vijf tot negen uur. Met nog een collega uit Borculo werd de wekelijkse tocht naar Deventer al fietsend afgelegd. Daar de brug over het kanaal door de Duitse militairen was vernietigd, konden we tot tien uur gebruik maken van de overtocht per boot. Waren we te laat dan konden we via Almen toch nog thuis komen. Door de medewerking van veerman van Zadelhof

hebben we die omweg nooit hoeven te maken.

Bonkaarten

Na verloop van een aantal weken werkzaam te zijn op mijn nieuwe afdeling werd ik via collega Siem v.d. Neer gevraagd medewerking te verlenen aan de illegaliteit om aan distributiebonkaarten te komen voor de onderduikers die in de omgeving waren ondergebracht. Op welke wijze de nieuwe bonkaarten tot stand zijn gekomen is door collega Siem uitvoerig omschreven in zijn herinneringen aan de jaren 1940 – 1945. Avonden hebben we hieraan gewerkt in het huis van de familie v.d. Neer. Omdat er na acht uur 's avonds niemand meer op straat mocht zijn, bleef ook Dien daar regelmatig slapen. Ook zij was van alles op de hoogte, wetende welk risico wij namen. Hadden wij kinderen gehad dan was ik aan deze klus nooit begonnen. Angst had je altijd door de Sicherheitsdienst te worden aangehouden. Waarom in een van de bewuste nachten ons huis aan de Zutphensestraatweg werd omsingeld door militairen van de bezetter is nog steeds een raadsel.

Na ons huwelijk hadden we daar, als inwonend stel, de beschikking over een woonkamer en twee slaapkamers met gebruik van keuken, omdat mevrouw Stern daar alleen woonde en over voldoende woonruimte beschikte. Haar man werd toen als psychiatrisch patiënt verpleegd in een inrichting in Zutphen. Begin 1944 werd deze inrichting door de bezetters ontruimd ten behoeve van de Wehrmacht. Noodgedwongen moest zij haar man weer in huis opnemen. Omdat hij als halfjood was geregistreerd en een zogenaamde Jodenster moest dragen was mevrouw Stern aanvankelijk bevreesd dat ook haar man voor deportatie naar een interneringskamp in Duitsland zou worden afgevoerd. De meeste Joden in Lochem waren al opgepakt en afgevoerd naar Duitsland. Gelukkig was ook die veronderstelling niet juist en omdat er geen pogingen zijn gedaan om binnen te komen, vermoedden we dat iemand na achtervolging via onze achtertuin is ontsnapt. Tengevolge van de geestelijke gesteldheid van de heer Stern was het voor Dien heel erg moeilijk om daar nog langer te blijven wonen.

Korte tijd daarna hoorde ik van bevriende zijde dat het pand Zutphensestraatweg 12 leeg kwam. De huidige bewoner moest in verband met zijn positie onderduiken. Daar het huis niet volledig kon worden ontruimd heb ik voor mijn verhuizing nog een en ander met zijn schoonouders in Barchem geregeld. Ook op terugkeer naar Lochem hoefde ik niet te rekenen, werd mij verzekerd. Tot mijn vertrek naar Dieren op 1 oktober 1948 hebben we daar prettig gewoond. Goede burens en fijne vrienden.

Werkzaamheden voor de Wehrmacht

Behalve de dagelijkse werkzaamheden moesten wij een maal per week assistentie verlenen bij de uitbetaling van inwoners die in opdracht van de Wehrmacht diverse graafwerkzaamheden moesten verrichten en wel tegen een vergoeding van vijf gulden per dag. Voor de zondag werd zeven gulden en vijftig cent betaald. Hiervoor moesten zich alle personen van 16-60

jaar op de Markt bij het gemeentehuis melden. Wie weigerde, werd er aan toegevoegd, liep daardoor de kans dat zijn familie op de een of andere manier de dupe werd, aldus de afkondiging van burgemeester Van Elten. In het boek 'Lochem in oorlogstijd 1940-1945' staat te lezen dat er op woensdagochtend 4 oktober 1944 600 Lochemse mannen op het marktplein aangetreden stonden.

Terwijl ik dit schrijf, zie ik die mensenmassa nog op het marktplein staan. Al snel werd er geselecteerd. Om een eventueel offensief van de geallieerden tegen te gaan moesten met spoed tankgrachten, loopgraven en mangaten worden aangelegd. Het benodigde geld moest worden gehaald op het kantoor van de Organisatie Todt in Wichmond, gemeente Vorden en moest worden uitbetaald op het gemeentehuis. Als jongste van de club werd ik aangewezen dat geld te halen. Alleen op de fiets daar naar toe was te gevaarlijk. Achter op een lichte motorfiets ging ik met de berijder, de heer van H. richting Wichmond. Daar hij lid was van de NSB mocht hij om veiligheidsmaatregelen zijn schietwapen meenemen. In die tijd werden we regelmatig lastig gevallen door een Engels verkenningsvliegtuig. Op alles wat bewoog, werd door de piloot geschoten. Zo werd in de omgeving van mijn geboortehuis een man op een wagen met paard dood geschoten. Bij het zien van dat vliegtuig kreeg van H. er plezier in om op het vliegtuig te schieten. Omdat het vliegtuig erg laag vloog werden die schoten opgemerkt door de piloot en prompt kwam hij tot drie maal terug om naar de schutter te zoeken. Je kunt het wel raden, ik in een mangat en hij verschuilde zich onder een boom. Ik heb hem wel verteld dat ik op deze manier niet verder zou gaan. Hij was het met mij eens en nadat het vliegtuig richting Duitsland vertrok, hebben wij onze rit vervolgd. Teruggekeerd op het gemeentehuis heb ik het voorval mede gedeeld aan de secretaris. Door wie het geld daarna werd opgehaald kan ik mij niet meer herinneren. Ik hoefde in elk geval niet meer mee.

Clandestiene radio

NSB-er van H. kwam nog een keer voor het voetlicht en wel in uniform van de Duitse Wehrmacht. Wat was namelijk het geval? Op bevel van de bezetters moesten destijds alle radio's worden ingeleverd. Oud-politieagent v.d.V. kreeg van een onbekende een seintje dat diezelfde dag nog bij hem huiszoeking zou worden gedaan door de bezettende macht. Tevens werd geadviseerd zijn clandestiene radio zo spoedig mogelijk uit huis te verwijderen. Niets vermoedend reed hij met zijn ingepakte radio op de bagagedrager richting kanaal om hem daar te deponeren. Daar naar toe rijdende werd hij aangehouden door een Duitse militair die na zijn bevinding hem beval naar het gemeentehuis te rijden. Zijn ingepakte radio werd op de balie geplaatst. Zijn onderhoud met burgemeester Van Elten vond plaats op zijn kamer op de eerste verdieping. In die tussentijd werd hem tot zijn grote verbazing verteld dat die militair zijn eigen buurman was. Na zijn terugkomst was hij buiten zijn zinnen zodat een collega hem moest beschermen

voor verdere escalaties. Met politiebegeleiding werd hij afgevoerd naar Arnhem en daar ingesloten voor verdere berechting. De radio bleef staan en in de kluis geplaatst. Op voorspraak van burgemeester Van Elten kwam hij na een aantal dagen weer vrij. Na de bevrijding heeft v.d. V. tot zijn grote verbazing zijn radio weer in ontvangst kunnen nemen en wij konden in die tussentijd de berichten van Radio Oranje uit Engeland beluisteren.

Reddingsactie door Van Elten

Zo ook heeft de toenmalige burgemeester van Elten het leven gered van de heer van Z. Deze persoon beledigde een groep SS-ers die zich opnieuw bij hotel Adbo formeerde voor een aanval op de Engelsen die waren gedropt in de omgeving van Arnhem. Daar werd hij opgesloten in een van de kelders van het hotel en naar de berichten die ik die middag hoorde – ik had toen alleen dienst van 12 tot 14 uur – zou hij worden gefusilleerd. Deze inlichtingen werden door mij doorgespeeld aan de burgemeester Van Elten, die op het punt stond om naar huis te gaan om te eten. Mede op mijn verzoek is hij meteen naar hotel Adbo gefietst om overleg te plegen met de daar aanwezige commandant. Opgelucht kwam hij ongeveer drie kwartier later terug op het gemeentehuis met de mededeling dat de boosdoener over enkele dagen weer zou worden vrijgelaten, mits zijn gedrag veranderde. Mede het feit dat ik hem in tegenwoordigheid van de commandant een paar rake klappen in zijn gezicht heb gegeven – hoe heb ik dat kunnen doen was zijn reactie – heeft de beslissing van de gezagvoerder wellicht gunstig beïnvloed.

Op zijn verzoek heb ik de familie van Z., een weduwnaar met kinderen, mogen inlichten. Bedankt voor de tip zei hij en ging naar huis om te eten.

Sporen van Heuvel in Laren en omgeving

Hans Eisink

Op woensdagavond 18 februari j.l. begroette voorzitter Bert Brand, in de recreatiezaal van camping “De Heksenlaak” in Barchem, 64 belangstellenden voor de lezing over het leven en werk van de in Laren geboren onderwijzer Hendrik Willem Heuvel, die leefde van 1864 tot 1926. De voorzitter memoreerde het bijzondere feit, dat onze regio twee onderwijzers heeft voortgebracht met meer dan regionale bekendheid. Meester Heuvel en meester Prop.

De lezing werd verzorgd door dhr. Ben Wagenvoort, voorzitter van de Larense Heuvel Werkgroep. Mevr. Gerda Stokreef en dhr. Tonny Roeterdink, beiden nazaten van de jongere broer van meester Heuvel, Jan Willem completeren de werkgroep.

Hendrik Willem Heuvel werd in 1864 geboren op boerderij “Blauwhand” in Oolde. De naam Blauwhand duidt waarschijnlijk op een herberg die daar heeft gestaan aan een Hessenweg. Hij werd in de familie begroet met de opmerking: “wie hebt d’r een rogge-maaier bie”, wat aangaf dat helpende handen in een boerengezin zeer belangrijk waren. In het door hem geschreven boek “Oud Achterhoeks Boerenleven” schetst Heuvel het mooie maar zware leven op het platte land in de tweede helft van de negentiende eeuw. Dit wordt door Wagenvoort aangevuld met anekdotes o.a. over ouders, broers en zusje en Heuvel’s lievelingstante Mientje Meue. Het verhaal over zijn jeugdliefde is romantisch, maar ondoorzichtig. Was Hendrik Heuvel verliefd op Dientje of op Mientje Baltink? We zullen het waarschijnlijk nooit weten, maar zeker is dat Heuvel trouwde met Derkje Wesseldijk uit Epe.

Heuvel werkte aanvankelijk op de boerderij van zijn ouders, maar werd later onderwijzer in Laren en daarna schoolhoofd in Gelselaar en Borculo. Hij heeft diverse boeken geschreven over geschiedenis (Het land van Berkel en Schipbeek), volkskunde en filosofie.

Heuvel was een zeer gelovig man. Zijn geloof (vrijzinnig) en de liefde voor de natuur maakte hem tot de dienende man, die zich inzette voor zijn omgeving. Het leven was hem heilig. Om die reden koesterde Heuvel zijn levenslange vriendschappen met Hendrieke Meujes zoon Gerrit Groot Dengerink, Ds. Alberti en Henk Odink.

De mensen die in die tijd leefden, hadden het niet gemakkelijk, maar het leven was overzichtelijk en men had nog tijd voor elkaar. Uit de verhalen van Ben Wagenvoort kreeg ik de indruk, dat in de tijd van meester Heuvel, net als in mijn eigen jeugd, altijd de zon scheen.